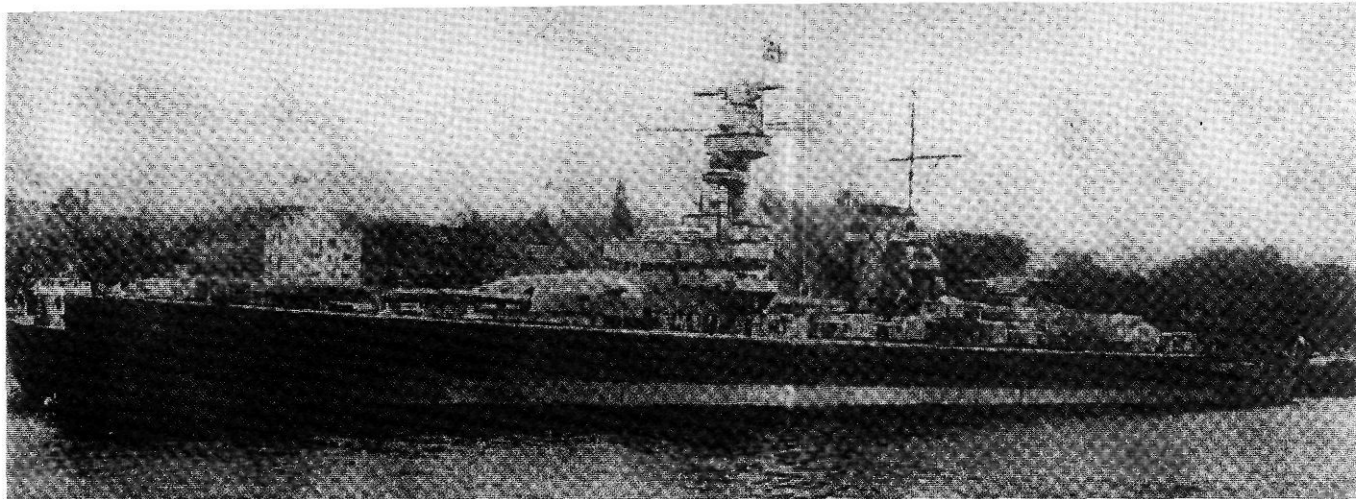

El cuirassat *Deutschland*. (Foto: Arxiu Històric de l'Exèrcit de l'Aire.)

Una altra visió sobre l'atac al *Deutschland*

per Pere Vilàs Gil

Tot i que l'atac al *Deutschland* per part d'avions republicans a Eivissa el 29 de maig de 1937 ha meregut ja nombroses investigacions (la darrera, apareguda a aquesta mateixa publicació: Maria Lluïsa Alsoza i altres, revista *Eivissa* núm. 32, pàg. 18), he cregut necessari realitzar una nova aproximació al tema pel fet que sempre s'ha posat especial esment a descriure aquest episodi de la Guerra Civil a Eivissa a partir de relats procedents de la dotació del vaixell que va sofrir l'atac, o bé de les aportacions de testimonis presencials a la part de terra; però mai no s'ha enfocat des de l'altra banda, és a dir, baix del punt de vista dels tripulants dels avions que protagonitzaren l'atac, o des dels informes de les autoritats republicanes. En la descripció d'aquest episodi, per força he hagut de repetir aspectes ja sabuts i comentats en altres treballs a l'abast dels lectors. Confio haver incorporat les corresponents citacions sense oblidar-ne cap ni una; almenys, aquesta ha estat la meua intenció.

Entre 1929 i 1936 la marina alemanya va construir tres cuirassats "de butxaca", els quals foren els primers i gairebé els únics que teòricament respectaven les condi-

cions del tractat de Versalles pel que fa a les imposicions aliades a Alemanya a la Primera Guerra Mundial (l'exèrcit alemany va quedar reduït a 100.000 hòmens; la flota, a sis cuirassats que no podien passar de 10.000 tones, sis cuirassats no superiors a 6.000 tones i vint-i-quatre torpediners; es prohibí la construcció d'avions, carros de combat i submarins; a més, Alemanya hagué de pagar 132.000 milions de marcs en concepte de reparacions de guerra). Els cuirassats eren el *Deutschland* (del qual varen adoptar el nom de la classe), l'*Almiral Scheer* i l'*Almiral Graf Speer*. El *Deutschland* va ser construït a les drassanes Deutsche Werke, de la ciutat de Kiel. Les seues característiques eren: eslora 186'8 m, mànega 20'6 m, calat 7'2 m, desplaçament 15.900 tones (tot i les restriccions); 8 motors dièsel amb una potència total de 54.000 cavalls que aplicava a dues hèlixs i li permetien una velocitat màxima de 26 nusos. Els tancs de combustible tenien una capacitat de 2.854 tones i la seua autonomia era de 21.500 milles. La tripulació era formada per 951 hòmens. Els tres cuirassats duïen el següent armament: sis canons de 280 mm en dues torres triples,

una a proa i l'altra a popa, a causa de les limitacions en el desplaçament imposades per les condicions del tractat; vuit canons de 150 mm situats a ambdós costats, a la part del centre del vaixell; tres canons antiaeris de 38 mm; tres metralladores de 37 mm i deu metralladores de 20 mm; vuit tubs llançatorpedes situats a la coberta en bateries múltiples i giratòries; i, a més, la catapulta de llançament d'avions situada al centre del vaixell, entre la xemeneia i el pont de comandament, per llançar dos avions de reconeixement. La cuirassa consistia en una faixa de 60 mm de gruix amb una coberta de protecció plana de 40 mm.

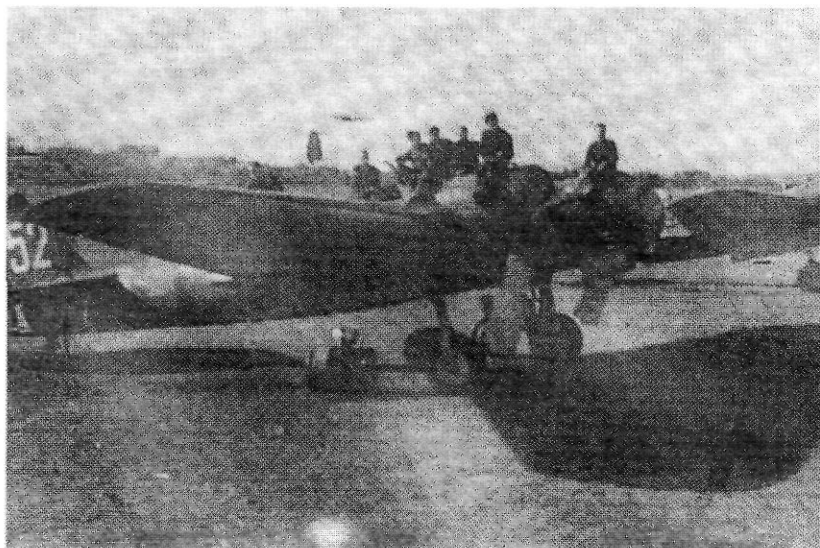
El 1937, en plena Guerra Civil espanyola, les autoritats alemanyes, a més d'haver subscrit un pacte de no intervenció, havien accedit a prendre part, amb la seua esquadra, en el control de les costes espanyoles, control compartit amb França, Anglaterra i Itàlia, i destinat, en principi, a garantir la no intervenció de països estrangers. La zona de les Pitiüses es va confiar a l'esquadra francesa. Una de les condicions establertes pel comitè que es va formar a Londres era que els vaixells del control no podien apropar-se a menys de deu

milles de les costes espanyoles. El *Deutschland*, comandat pel capità de navili Paul Fanguer, formava part de l'esquadra alemanya que tenia el seu sector al tram de costa comprès entre Oropesa, a Castelló, i el cap de Gata, a Almeria, a més de l'illa de Menorca, i els ports d'aprovisionament a Algèria; així i tot, el dissabte 29 de maig de 1937 era fondejat a l'avantport d'Eivissa, fora per tant del seu sector i en aigües jurisdiccionals espanyoles. L'acompanyaven el torpediner *Leopard*, comandat pel tinent de navili Von Davidson, i el petrolier *Nep-tun*, també fondejat a l'avantport, el qual havia arribat dos dies abans. Quan els vaixells de guerra alemanys varen arribar, varen baixar tres bots a l'aigua perquè una part de la tripulació fes una visita turística a Vila, mentre que la resta es disposava a fer la segona menjada del dia alhora que la banda de música interpretava marxes militars. Quaranta minuts després d'haver fondejat el vaixell, justament en el moment que les autoritats illenques l'abandonaven i posaven fi a la seua visita de cortesia per haver-se detectat una flota de vaixells de guerra espanyols, el serviola va donar la veu d'alarma i va aparèixer una formació de dos avions bimotors de bombardeig que, segons la premsa republicana del moment, era de reconeixement, comandada pel capità d'aviació Arcega. En realitat es tractava del capità Leocadio Mendiola, un dels primers pilots que va estrenar els Katiuska enviats per la Unió Soviètica, qui oficialment havia rebut la missió de cercar l'esquadra nacional (en particular el creuer *Canarias*, que l'Estat Major suposava que era a Palma) i bombardejar-la en represàlia pel bombardeig sofert per la vila de Gernika el mes d'abril anterior. Segons F. Bertazioli (*Memorias de la guerra y del exilio*, editorial Mediterrània, Eivissa, 1996), l'altre pilot era el tinent Antonio Nogueira Gordaliza. Segons l'historiador de l'Aire Juan Manuel Riesgo, en una entrevista feta a Mendiola que va ser publicada al diari *El País* el 4 de juliol de

1997, aquest li va confessar que sabien molt bé que es tractava del *Deutschland* i havien rebut l'ordre directa del ministre de Defensa de la República, Indalecio Prieto, d'atacar-lo per haver violat la seua neutralitat. Aquest mateix historiador, en el seu llibre *Azul y Rojo* (editorial Almena, 1999), diu que l'altre comandant en realitat era un rus de nom G. Livinsky, la qual cosa canviaria substancialment la versió de Bertazioli. En tot cas s'ha de tenir en compte que cada Katiuska duia tres tripulants: el pilot, un servent de la metralladora i un mecànic. Una vegada més assistim a una autèntica cerimònia de la confusió. Les dades canvien segons qui conta els fets. Per al bàndol anomenat nacional els avions republicans eren russos —Tupolev SB2 Katiuska—, pilotats per aviadors de la mateixa nacionalitat al servei de la República. L'excusa oficial de l'atac és que varen confondre el *Deutschland* amb el *Canarias*. Aquests avions varen sortir de l'aeròdrom de Los Alcázares, al Mar Menor, a Múrcia. Quan varen passar, a les 19'12 h., sobre la ciutat, a 4.000 peus, atacaren el *Deutschland* aprofitant que a aquesta hora els artillers del vaixell tenien el sol de cara. Els comunicats de la premsa espanyola republicana dels dies següents al bombardeig diuen que el vaixell alemany va fer foc de metralladora en haver detectat la presència dels avions. Els comunicats del contra-

almiral Von Fischel, cap de l'esquadra alemanya de control —el qual s'havia queixat dies abans que els avions espanyols s'apropaven massa als vaixells alemanys de guerra que complien les funcions de control—, diuen que primer havien atacat els avions i que el vaixell, agafat de sorpresa, s'havia defensat. En l'article d'*El País*, ja mencionat, Mendiola diu que primer varen disparar els alemanys i fins i tot un dels avions va resultar amb el parabrises romput. Avala aquesta versió el fet que dies abans, concretament el 24 de maig, vuit Katiuskas varen atacar dues vegades una esquadra naval al port de Palma, on solien atracar els vaixells de la flota de control. En aquesta ocasió atacaren el creuer *Baleares* principalment i, de passada, el creuer *Quarto*, els destructors *Francesco Nullo* i *Leone Pancalvo* i el petrolier *Navona*, tots ells italians. El *Deutschland* i el destructor *Albatros*, també presents, no resultaren afectats. Dos dies després, el 26 de maig, els Katiuskas republicans tornaren a atacar el port de Palma i aquesta vegada tocaren el creuer italià *Barletta* i mataren sis oficials. El *Navona* també resultà afectat, tot i que sense baixes. Von Fischel deduí que, com que a l'atac del dia 26 no hi havia a Palma ninguna unitat de la flota espanyola nacional, les agressions contra els vaixells de guerra estrangers s'havien ordenat amb la

Un grup d'aviadors amb un dels Katiuska. (Foto: Arxiu Històric de l'Exèrcit de l'Aire.)

finalitat d'evitar que tenguessin Palma com a port base. Per això mateix i en previsió de nous atacs, quan el *Deutschland* va arribar a Eivissa el dia 29, el primer que el comandant Fanguer va ordenar va ser posar vigies; no devia descartar la possibilitat d'una nova acció de l'aviació semblant a les de Palma de dies enrere, com la que efectivament tengué lloc.

Cal recordar aquí que el govern de la República necessitava un èxit militar per compensar la situació interna causada per l'enfrontament entre l'Estat republicà i els anarquistes, decidits a fer la revolució al mateix temps que la guerra als revoltats. En el llibre *Mitos y verdades*, d'Andrés García Lacalle, publicat a Mèxic per l'editorial Oasis el 1973, l'autor diu que sent coronel de l'exèrcit de l'Aire i estant destinat a l'aeròdrom de Múrcia a l'espera de sortir cap a Rússia per fer un curs, va presenciar l'arribada dels dos Katiuskas que venien d'atacar el *Deutschland* a Eivissa. Interrogats els tripulants russos, aquestos estaven convençuts d'haver atacat el *Canarias* després d'haver sofert algunes ràfegues de metralladora (la qual cosa confirma la versió de

Leocadio Mendiola, al centre d'un grup d'aviadors republicans. (Foto: Arxiu Històric de l'Exèrcit de l'Aire.)

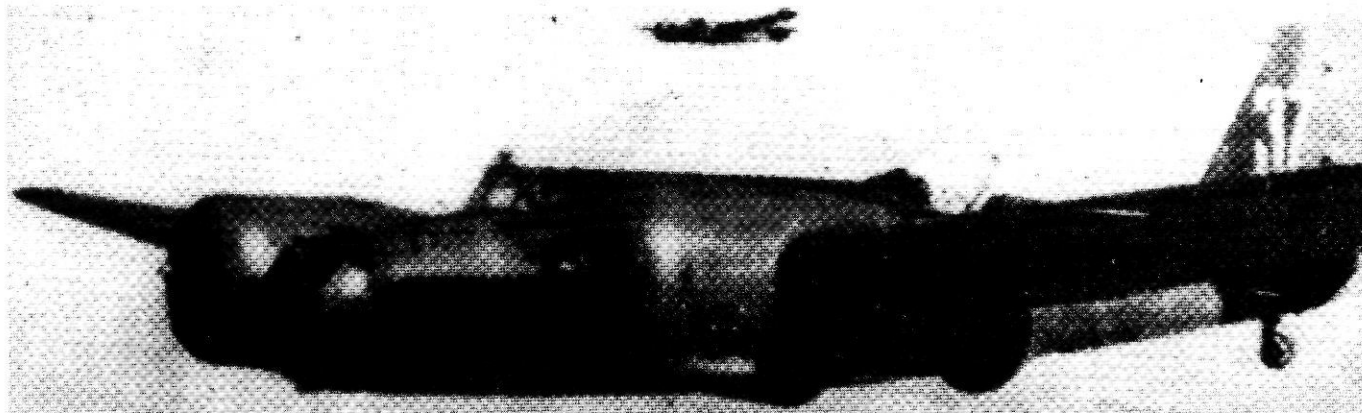

Mendiola). També diuen els aviadors russos que l'altre avió (el de Mendiola) va atacar primer, però que les seues bombes varen caure a la mar per la part de proa del costat d'estribord. En la segona passada varen fer blanc dos impactes, el primer molt prop de la xemeneia i l'altre una mica més cap a la proa. La contradicció entre els pilots quant a la identificació de l'objectiu podria estar causada perquè segurament només Mendiola, com a cap de la formació, sabia que en realitat anaven a atacar el *Deutschland*, mentre que al pilot rus li havien dit que es tractava del *Canarias* i li prometeren l'orde de Lenin si l'enfonsaven. Cal recordar que Alemanya i l'URSS encara no estaven en guerra (l'apertura d'hostilitats no va produir-se

oficialment fins al 22 de juny de 1942) i, molt probablement, els aviadors russos s'haurien negat a atacar un vaixell alemany per por d'iniciar un conflicte de conseqüències greus abans d'hora. Sigui com sigui, a l'atac varen deixar caure un total de quatre bombes de les quals dues varen fer blanc. La primera caigué sobre el canó d'estribord número 3; la segona travessà la coberta de protecció a l'altura del pont de comandament i esclatà a la coberta principal, on estava el menjador de la tripulació, que es va incendiar, així com també l'oficina de treball de l'artilleria, on hi havia productes de neteja que es varen encendre. També s'incendià l'avió de reconeixement, la gasolina del qual, inflamada, es va estendre per la coberta. Les bombes provocaren nombroses víctimes, morts i ferits, entre la tripulació (segons les mateixes fonts nacionals, un total de 19 morts i 73 ferits. F. Bertazioli, en la ja citada obra, parla de 22 morts i 83 ferits, i diu que poc temps després, el cap de l'Armada alemanya, almirall Raeder, pronuncià una oració al port de Wilhelmshaven davant de 31 fèretres procedents del *Deutschland*). Alguns ferits varen ser conduïts a terra i atesos a l'hospital de la ciutat. Al registre civil d'Eivissa figuren tres militars alemanys morts a causa de cremades de diversos graus. Posteriorment, segons l'escriptor eivissenc Enrique Fajarnés Cardona (*Lo que Ibiza me inspiró*, pàgina 100; Consell Insular d'Eivissa i Formentera, 1995), els morts, en nombre de nou, varen ser embarcats al *Leopard* i traslladats a Gibraltar. El comandant de la nau alemanya es

Leocadio Mendiola. (Foto: Arxiu Històric de l'Exèrcit de l'Aire.)

Una formació de Katiuskas en missió de combat. (Foto: Arxiu Històric de l'Exèrcit de l'Aire.)

va veure obligat a ordenar la inundació de part del buc per tal d'evitar que l'alta temperatura de les planxes de ferro generada per l'incendi declarat a bord fes esclatar la santabàrbara, amb perill de perdre el vaixell.

Immediatament després de l'atac al *Deutschland*, la ciutat va ser objecte d'un intens canoneig procedent d'una esquadra republicana formada pels creuers *Libertad* i *Méndez Núñez* i alguns destructors (el nombre de vaixells varia d'uns autors als altres: entre quatre i vuit destructors, a més dels dos creuers en els quals tot-hom coincideix). El resultat del bombardeig contra la població civil va estar d'alguns morts i nombrosos ferits, així com algunes cases enderrocades, segons Marià Vil·langómez (revista *Eivissa*, núm. 14, pàgina 4). En un article aparegut al *Diario de Ibiza* el 2 de maig de 1982, signat per Joaquim Coll i J. Antoni Mora, el resultat del bombardeig a la ciutat va ser de nou morts:

Eulàlia Riera Roig, de 22 anys.
Josep Cardona Cardona, de 31 anys.

Maria Cardona Vicenta, de 56 anys.

Vicent Bonet Tur, de 39 anys.
Joan Ribas Ribas, sense edat especificada.

Catalina Serra Cardona, natural de Formentera, de 20 anys.
Matías Salvà Burguera, artiller de 24 anys.

Vicent Tur Costa, caporal d'artilleria de 23 anys.

Els mariners alemanys ferits, portats a terra i atesos a l'hospital, eren els següents:

Walter Lenz, natural de Kiel, de 23 anys.

Josef Eckers, natural de Bonn, de 22 anys.

Erich Nath, natural de Falbum, de 20 anys.

Frederich Brekovsky, natural de Wermelskiriham, de 23 anys.

Max Gernegross, natural de Francustein, de 21 anys.

Richard Helmut Schubert, natural de Giftau, de 21 anys, el qual va morir de les cremades el 30 de maig.

Heinz Holwartz, natural d'Stuttgart, que morí el 31 de maig.

Alfred Mayer, natural d'Schoeningen, mort el 2 de juny.

Algun temps després es va aclarir que l'acció combinada de l'aviació i els vaixells de guerra havia estat causada per les informacions que les autoritats republicanes tenien sobre el fet que el *Deutschland*, tot i la seua pretesa neutralitat, havia estat ajudant els vaixells de guerra nacionals.

Les represàlies del bombardeig del *Deutschland* no es varen fer esperar. A les 5'45 h. del dia 31 de maig, l'esquadra alemanya de control, que teòricament depenia del comitè internacional format a Londres, des de posicions preses a uns 12 quilòmetres de distància, varen sotmetre la ciutat d'Almeria (Hitler era partidari de bombardejar València, però els responsables de l'Estat Major de l'Armada alemanya el varen convèncer de cercar una capital més petita) a un bombardeig de més de dues-centes canonades procedents del cuirassat *Almiral Scheer*, germà del *Deutschland*, i dels

destructors *Albatros*, *Luchs*, *Leopard* i *Seeadler*. El bombardeig va causar 20 morts i més de 150 ferits entre la població civil, a més d'un gran nombre de cases enderrocades. La reacció del govern de la República va consistir a fer patent la seua protesta davant la Societat de Nacions, ja que alguns ministres —i sobretot els comunistes, tot seguint instruccions d'Stalin— varen rebutjar la proposta d'Indalecio Prieto d'atacar i enfonsar els vaixells alemanys de l'esquadra de control, fet que segurament hagués forçat la declaració de guerra d'Alemanya a la República espanyola.

El mes de setembre següent, després d'haver reparat les avaries, el *Deutschland* era a l'Àrtic, on va enfonsar dos vaixells mercants i n'agafà un altre. El mes de novembre se li canvià el nom pel de *Lützow* i participà en les operacions de Noruega, on els canons costaners el varen tocar. L'11 d'abril de 1940 va ser objecte d'un atac amb torpedes d'un submarí anglès. El 15 d'abril de 1945, en un atac de l'aviació aliada, va ser enfonsat al fiord de Swinemünde. Al final de la guerra els russos el varen reflotar, però el setembre de 1947, quan era remolcat en direcció a Leningrad, es va enfonsar definitivament.

El mes de maig de 1982, 45 anys després de l'atac sofert a l'avantport, una representació de mariners sobrevivents dels que havien navegat en el *Deutschland* varen tornar a Eivissa en visita turística. ■